

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رویکرد اجتماع محور در پیاده راه سازی

دکتر فردین علیخواه

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

سرشناسه	علیخواه، فردین، ۱۳۵۱-
عنوان و نام پدیدآور	رویکرد اجتماع محور در پیاده‌راه‌سازی/ فردین علیخواه [به سفارش] اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
مشخصات نشر	تهران: نشر علوم اجتماعی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۱۸۰ ص.: مصور، جدول.
شابک	9786009433155
وضعیت فهرست نویسی	فیها
موضوع	پیاده‌روها-- طرح و ساختمان
موضوع	پیاده‌روها-- برنامه‌ریزی
رده‌بندی کنگره	TE۲۸۰/ع۸۹۹ ۱۳۹۳
رده‌بندی یویی	۶۲۵/۸۸
شماره ثبت کتابشناسی ملی	۳۵۸۵۹۲۸

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی
اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی

نشر علوم اجتماعی

- ◆ رویکرد اجتماع محور در پیاده‌راه‌سازی
- ◆ نویسنده: دکتر فردین علیخواه
- ◆ ناظر علمی: فاطمه ملک محمدی
- ◆ طراح جلد: مهران مستوفی
- ◆ نمونه‌خوان: فاطمه غلامپور
- ◆ ویراستار: سمانه کوثری
- ◆ چاپ اول: ۱۳۹۳
- ◆ شابک: ۵-۵-۹۴۳۳۱-۶۰۰-۹۷۸
- ◆ تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
- ◆ قیمت: ۹۰۰۰ تومان

اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران
تهران - میدان فاطمی، تقاطع بزرگراه شهید گمنام و کردستان، معاونت امور اجتماعی
و فرهنگی شهرداری تهران، تلفن: ۸۲۱۰۶۰۰۰
<http://farhangi.tehran.ir>

نشانی نشر: تهران، میدان انقلاب، ابتدای جمالزاده جنوبی، کوچه دانشور، پلاک ۵،
واحد ۵، تلفن: ۴-۶۶۹۰۳۰۴۳

کلیه حقوق مادی و معنوی برای ناشر محفوظ می‌باشد

فهرست

۵.....	پیشگفتار
۹.....	مقدمه
۱۳.....	مباحثه اول - پیاده‌راه، مروری بر آراء و دیدگاه‌ها
۱۳.....	مقدمه
۱۸.....	تعریف راه‌گانه کلیدی
۲۹.....	دیدگاه‌هایی درباره پیاده‌راه/ پیاده‌رو
۲۹.....	شرایط سکندار
۳۵.....	ویلیام وایت
۴۰.....	جین جیکوبز
۴۷.....	کارکردهای پیاده‌رو/ پیاده‌راه
۴۷.....	اجتماعی شدن
۴۸.....	تقویت حس مکان
۴۸.....	شکل‌گیری خاطره جمعی
۴۹.....	شکل‌گیری سرمایه اجتماعی
۴۹.....	بیان هویت شهری
۵۰.....	تعدیل احساس محرومیت اجتماعی
۵۰.....	تقویت شادی‌های اجتماعی
۵۱.....	رسانه اجتماعی
۵۱.....	برخی ملاحظات جامعه‌شناختی درباره پیاده‌رو/ پیاده‌راه در شهر

فصل دوم- مرور تحقیقات ارزیابی آثار اجتماعی پیاده‌رو/ پیاده‌راه‌ها

■ پروژه پیاده‌رو سازی منطقه ۴ شهرداری تهران ۵۷

معرفی پروژه ۵۷

معرفی محیط اجتماعی پروژه ۵۸

ارزیابی آثار اجتماعی ۶۰

پیشنهادهای راه کارها ۶۳

■ پروژه پیاده‌راه ری محور شهید احسانی ۶۶

معرفی پروژه ۶۷

ارزیابی تأثیرات اجتماعی ۷۰

اهداف ارزیابی تأثیر ۷۰

پیشنهادهای ۷۳

■ پروژه پیاده‌راه سازی خیابان پانزده خرداد ۷۴

معرفی پروژه ۷۵

ارزیابی تأثیرات اجتماعی ۷۷

پیشنهادهای ۸۰

■ پروژه پیاده‌رو سازی خیابان سی تیر تهران ۸۱

معرفی پروژه ۸۱

معرفی محیط اجتماعی پروژه ۸۲

ارزیابی تأثیرات اجتماعی ۸۳

■ پروژه ساماندهی دره فرحزاد ۸۶

معرفی پروژه ۸۶

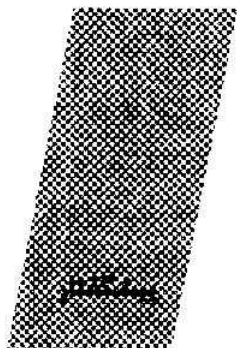
ارزیابی تأثیرات اجتماعی ۸۷

پیشنهادهای راهکارها ۹۷

■ پروژه پیاده‌راه سازی خیابان لاله زار و بهسازی پیاده‌راه برلن - تهران ۱۰۲

۱۰۳	معرفی پروژه
۱۰۵	ارزیابی تأثیرات اجتماعی
۱۰۷	پیشنهادات
۱۰۹	■ پروژه پیاده‌روسازی خیابان کارگر جنوبی
۱۰۹	معرفی پروژه
۱۱۰	ارزیابی تأثیرات اجتماعی
۱۱۳	پیشنهادات
۱۱۵	■ پروژه بازسازی خیابان شریعتی
۱۱۶	معرفی پروژه
۱۱۶	ارزیابی تأثیرات اجتماعی
۱۱۹	پیشنهادات
۱۲۱	■ پروژه احداث و تکمیل معادن شهرک دانشگاه شریف
۱۲۱	معرفی پروژه
۱۲۳	ارزیابی تأثیرات اجتماعی
۱۲۴	پیشنهادات
۱۲۵	■ پروژه ترمیم و نگهداری پیاده‌رو و پیاده‌راه در منطقه ۱۸
۱۲۶	معرفی پروژه
۱۲۸	ارزیابی تأثیرات اجتماعی
۱۳۳	برنامه مدیریت پیامدها
۱۳۵	■ پروژه ساماندهی میدان امام خمینی (ره)
۱۳۵	معرفی پروژه
۱۳۶	توصیف محیط اجتماعی پروژه
۱۳۷	ارزیابی تأثیرات اجتماعی
۱۳۹	پیامدهای اجتماعی پروژه

۱۴۱	راهکارها.....
۱۴۳	فصل سوم- ملاحظات اجتماعی در پیاده‌رو/ پیاده‌راهسازی.....
۱۴۳	پیاده‌راه.....
۱۵۳	پیاده‌رو.....
۱۵۹	نتیجه‌گیری.....
۱۶۵	منابع.....
۱۶۹	مآخذ شناسایی.....
۱۷۵	فهرست اسامی.....

پیشگفتار

اقدامات توسعه‌بخش برنامه‌ریزی‌شده، از هر نوعی و از سوی هر کارگزاری به مورد اجرا ندارد. بر روی زندگی اجتماعات هدف، آثار اجتماعی و فرهنگی خواهد داشت. اینکه این آثار اجتماعی و فرهنگی تا چه اندازه هم‌راستای با منافع محلی ارزیابی شود، موجب دسته‌بندی آثار احتمالی، به «مثبت» و «منفی» شده است.

نشانه بسیاری از انتقادهای صاحب‌نظران، مداخلات برنامه‌ریزی شده‌ای است که تغییرات وسیع در زندگی جمع را دامن می‌زنند؛ اما درباره آثار مثبت و منفی این تغییرات و نحوه مدیریت آنها، برآورد و چاره‌اندیشی صورت نمی‌گیرد.

کارشناسانی که پافشاری بر انجام برآورد اجتماعی و فرهنگی دارند، دلیل اصرار خود را، پیشبرد امور به سوی یک محیط زیست بنیادی و انسانی عادلانه‌تر و پایدارتر می‌دانند.

به این ترتیب انتظار می‌رود از رهگذر نهادینه شدن انجام ارزیابی‌های تأثیرات، توانمندسازی اجتماعات محلی، ظرفیت‌سازی و افزایش سرمایه

اجتماعی (شبکه‌ها و اعتماد اجتماعی)، آثار مثبت فزونی یابد و آثار منفی کمتر شود.

پس بی‌راه نیست این ادعا که دغدغه اصلی ارزیابی تأثیرات اجتماعی، اتخاذ موضع فعال در برابر توسعه و دستیابی به نتایج بهتر است و نه صرفاً شناسایی و بهبود نتایج منفی یا ناخواسته. به عبارت دیگر، یاری رساندن به شهروندان در شناخت اهداف توسعه و اطمینان یافتن از اینکه نتایج مثبت به حداکثر می‌رسد، مهم‌تر از کاستن خسارت‌های ناشی از تأثیرات منفی است.

ارزیابی تأثیرات اجتماعی، اتکاء بر مطالعات و دانش محلی دارد که رویکردی مشارکتی و بومی در سطح خرد است. این ارزیابی‌ها، به همان نسبتی که پیگیر تأمین منافع شهر بومی هستند، منافع گروه‌های کوچک؛ اما دارای نفوذ و قدرت را به خطر می‌اندازد؛ بنابراین بیم آن می‌رود در برابر انجام این نوع ارزیابی‌ها یا کاربرد پیشنهادی آنها مقاومت وسیع از سوی این گروه‌ها شکل گیرد. هرچه یافته‌های این ارزیابی‌ها بیشتر انتشار یابند و تعداد بیشتری از شهروندان را درگیر سازند، گروه‌های به دلیل مردم‌مدار بیشتری را جایگزین اقداماتی می‌کند که آثار اجتماعی و فرهنگی آنها کمتر مورد توجه بوده است.

واقعیت این است که تأثیرات اجتماعی، اساساً درهم تنید با تغییرات اقتصادی و محیطی هستند و دگرگونی در هر حوزه‌ای، منجر به تحول در سایر حوزه‌ها می‌شود؛ بنابراین از راه انتشار وسیع مباحث مربوط، این برداشت می‌تواند گسترش یابد که به موازات اجرای هر فعالیتی، تأثیرات ثانویه و انباشتی آن در حوزه اجتماعی و فرهنگی باید برآورد و مدیریت شود.

اجتماعی و فرهنگی باشد تا حتی آثار بلندمدت اقدامات برنامه‌ریزی گذشته تحلیل و ارزیابی شود. شایان توجه است که ارزیابی تأثیرات اجتماعی، علاوه بر این که به صورت تیپ، شامل اقدامات توسعه‌ای برنامه‌ریزی شده می‌شود، قابلیت به کارگیری را برای رویدادهای دیگر همچون بلایای طبیعی و تغییرات جمعیتی دارد.

موضوع دیگر، ضرورت وجود اشتراک ذهنی در بین مدیران و کارکنان نسبت به موضوع ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی، هم در صورت اهمیت و ضرورت انجام و کاربری یافته‌های آنهاست و هم در خصوص ملاکات روش‌شناسی‌شان است.

خوشبختانه در ۱۳۸۶ مدیریت فعلی شهرداری تهران، تمام پروژه‌های شهری ملزم به داشتن پیوست اجتماعی و فرهنگی شده‌اند. مهم‌تر این که به ازای پروژه‌های مختلف، بسته‌های متنوعی در انجام مطالعات مربوط شکل گرفته‌اند و حتی امکان یکپارچه‌سازی و عرضه نسخه واحد پرهیز شده است.

اکنون ارزیابی تأثیرات اجتماعی فرهنگی شاه‌سره سطح می‌شود:

۱. مطالعات مقدماتی (قبل از ساخت یا اجرای پروژه‌ها)؛^۲ حین ساخت یا اجرای پروژه؛^۳ مرحله بهره‌برداری از پروژه و
- با توجه به ضرورت تعامل و هماهنگی مجموعه‌های ذی‌ربط درون و برون سازمانی مرتبط با اجرای پروژه‌ها، مطالعات ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی می‌تواند به گونه‌ای هدفمند و مؤثر به شکل‌گیری و تداوم هماهنگی‌ها و تعاملات یاری رساند.

با توجه به آنچه بیان شد، انتشارات سلسله کتاب‌های تجربیات انجام

ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی در شهرداری تهران، هم در عرصه نظری و هم عملی واجد سودمندی‌های فراوان است.

جا دارد از همکاران متعهد اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی به ویژه آقایان دکتر معماری، احمد شاهانی، سیدمحمد رضا بهلول، زهیر ابراهیم‌زاده و سرکار خانم‌ها ملک‌محمدی، کوثری و رضایی به خاطر تلاش بی‌وقفه برای توسعه دانش و تولید به کارگیری مطالعات ارزیابی تأثیرات اجتماعی قدردانی کنم.

همچنین مراتب سپاس خود را متوجه جناب آقای سیدرضا مصطفوی مدیرکل سابق اداره کل مطالعات اجتماعی، فرهنگی، استادان و مجریان مطالعات ارزیابی تأثیرات اجتماعی به خصوص آقایان دکتر مهاجری، دکتر محمد فاضلی، دکتر علیحواه، دکتر علاءالدینی، دکتر قادری، دکتر پاک‌سرشت و ... نمایم.

علی اصغر محمدی

مدیرکل مطالعات اجتماعی و فرهنگی

شهرداری تهران

ارزیابی تأثیر اجتماعی، پیش‌بینی پیامدهای قابل انتظار (آنچه که معمولاً به شکلی کلی در طرح‌های توسعه‌ای مفروضاتی درباره آنها وجود دارد) و غیرقابل انتظار (پیامدهایی که اغلب در نگاه نخست به نظر طراحان اصلی پروژه‌ها نمی‌آید) و مثبت و منفی هر نوع تصمیمی است که در قالب‌های مختلفی چون طرح، لایحه، پروژه، برنامه، راهبرد و... درآمده و در حال اجراست یا قرار است اجرا شود. در واقع، هدف اصلی ارزیابی تأثیر اجتماعی تحقق شعار «با مردم، برای مردم»^۱ در پروژه‌های شهری است تا بدین وسیله فرایند تصمیم‌گیری با تکیه بر نیازهای اجتماعات محلی انجام شود و به کاهش هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی چنین پروژه‌هایی بینجامد. از آنجا این ضرورت ناشی می‌شود که معمولاً هر طرح توسعه‌ای در زمینه‌ای اجتماعی به منصفانه‌ترین شکل ممکن و با در نظر گرفتن ویژگی‌های چنین زمینه‌ای باعث می‌شود تا هم تصمیم‌سازان و هم آن گروه‌های اجتماعی که گروه هدف طرح‌های توسعه‌ای هستند نتوانند به اهداف و نیازهای خود دست یابند. ارزیابی تأثیر پروژه در مراحل اولیه جنبه پیش‌نگر یا پیش‌بینی دارد، در فرایند اجرا به بررسی و

کنترل پیامدهای کنونی پروژه و پس از خاتمه پروژه، به بررسی آثار و نتایج پروژه توجه می‌کند (روچ، ۱۳۸۷: ۵۴).

هر ساله پروژه‌های متعددی در سطح شهر تهران اجرا می‌شود. بنا به تقاضای شهرداری‌های هر منطقه و با تأیید معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، برای این پروژه‌ها پیوست اجتماعی- فرهنگی تهیه می‌شود.^۱ مسئله آن است که تهیه پیوست اجتماعی- فرهنگی برای همه پروژه‌های شهری ضرورت نداشته و در مواقعی می‌توان با تهیه و اجرای یک دسته‌بندی، نسبت به پیشگیری و حل پیامدهای منفی مبادرت ورزید. این امر افزون بر کاهش هزینه‌های شهرداری، بیانگر نهادینه شدن یافته‌های مصطلحات ارزیابی تأثیر اجتماعی- فرهنگی می‌تواند باشد. باید توجه داشت که در کشورهای توسعه‌یافته برای هر پروژه بزرگ و کوچکی ارزیابی تأثیر اجتماعی- فرهنگی انجام نمی‌شود. در بسیاری از موارد مجریان پروژه‌های شهری موظف هستند قوانین و مقررات زیست محیطی و اجتماعی مصوب را مورد توجه قرار دهند و در این زمینه معیارهایی تعریف شده است که ناظران رعایت آن معیارها را توسط پیمانکاران کنترل می‌کنند.

هدف از نگارش کتاب حاضر، بررسی پروژه‌های پیاده‌راه/ پیاده‌راه است. در واقع نقطه آغاز این نوشتار بررسی گزارش‌های ارزیابی تأثیرات اجتماعی- فرهنگی است که در سال‌های اخیر در زمینه پروژه‌های پیاده‌راه/ پیاده‌روسازی شهر تهران به پایان رسیده و نقطه فرجام این کتاب نیز دستیابی به معیارهای اجتماعی ساخت پیاده‌رو/ پیاده‌راه است.

۱. پیوست اجتماعی- فرهنگی نخست «ارزیابی تأثیرات اجتماعی» (اتا) و سپس «ارزیابی تأثیرات

فرهنگی» (تاف) تهیه می‌شود. این دو سند در کنار «تأثیرات اجتماعی- فرهنگی» (تاف) و «تأثیرات

در این اثر موارد زیر را بررسی خواهیم کرد: محققان مختلف عرصه ارزیابی تأثیر اجتماعی دربررسی پروژه‌های پیاده‌رو/ پیاده‌راه‌سازی چه اهدافی را دنبال کرده‌اند، برای دستیابی به اهداف مطالعاتی خود چه فرایندی را طی کرده و در نهایت برای پروژه‌ها کدام آثار اجتماعی را شناسایی و برای حل آنها چه راه‌کارهایی را ارائه کرده‌اند. گزارش‌ها و مباحث مطرح شده در کتاب حاضر، زمینه لازم را برای تهیه شاخص‌های اجتماعی ساخت پیاده‌رو/ پیاده‌راه فراهم خواهد کرد. این کتاب در سه فصل تهیه شده است: در فصل نخست آرا و دیدگاه‌های مختلف درباره پیاده‌راه، توضیح واژگان اصلی و مهم و دیدگاه‌های مربوط به سه شهرسازی معروف کلیدی آمده است. در فصل دوم، گزارش‌های پیوست اجتماعی- فرهنگی مربوط به پیاده‌رو/ پیاده‌راه‌های شهر تهران بررسی شده است. در بررسی‌ها، بر آثار اجتماعی شناسایی‌شده پروژه‌ها تأکید شده است. در فصل سوم ملاحظات اجتماعی مهم در پروژه‌های پیاده‌رو/ پیاده‌راه‌سازی فهرست شده و ترجیحی درباره هر یک از آنها آمده است. تهیه این کتاب بدون کمک این عزیزان بسیار دشوار می‌بود. نخست باید از دو نفر از دانشجویان فعال خانم، مسومه شفیعی و مهسا پارسی‌زاده تشکر کنم که در قسمت‌های مختلف متن، از ابتدا تا انتها مرابری کردند. از دکتر عمارت و خانم ملک‌محمدی در موانع اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران برای همراهی و در اختیار گذاشتن فرصت بیش‌تر به نگارنده برای مطالعه گزارش‌ها و منابع جدید مربوط به پیاده‌رو/ پیاده‌راه تشکر می‌کنم. هم‌چنین از خانم آزاده حسنین که با دقت متن را ویرایش کردند سپاسگزارم.

هم‌چنین لازم می‌دانم تا از پژوهشگران ارزیابی تأثیرات اجتماعی پیاده‌راه/ پیاده‌رو سازی، خانم‌ها و آقایان: صلاح‌الدین قادری، علی آقابابا،

نسیم شریعت‌پناهی، محمدرضا کلاهی، رامین حبیب‌زاده، سهراب زمان‌زاده و رامنا قلمبر که گزارش‌های پژوهشی‌شان را در اختیار من قرار دادند و با نظرات خود بر غنای کار افزودند نهایت قدردانی و سپاس را داشته باشم. در پایان از مهندس مسیح آصفی و مهندس حمیدرضا بیابانی که در تهیه برخی از منابع شهرسازی و ترجمه برخی واژگان تخصصی این عرصه به نگارنده کمک کردند سپاسگزارم.

فردین علیخواه